

СТРУКТУРА СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ ПІД ВПЛИВОМ ТРАНСФОРМАЦІЇ ІНСТИТУТУ ОСВІТИ

Денис Александров

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

Розглядається взаємозв'язок між трансформацією функцій освіти як соціального інституту й динамікою соціокультурних орієнтацій суб'єктів освітнього простору, конкретизуються механізми формування ціннісних пріоритетів. Наголошується, що стан професійної освіти варто аналізувати в суб'єктно-діяльнісному контексті, оскільки такий підхід уможливить досягнення необхідної диференціації соціальних сенсів і виявить критерії, що дадуть змогу вести мову про тенденції розвитку сучасного інституту освіти. Спираючись на теоретико-соціологічне знання, автор досліджує структуру «нових цінностей», часом кон'юнктурних і сумнівних, що виникають у системі освіти, і висвітлює актуальні протиріччя, що є наслідком відсутності цілісного «ціннісно-змістового образу» вищої школи.

Александров Денис. Структура социально-культурных ориентаций субъектов образовательного пространства под воздействием трансформации института образования

Рассматривается взаимосвязь между трансформацией функций образования как социального института и динамикой социокультурных ориентаций субъектов образовательного пространства, конкретизируются механизмы формирования ценностных приоритетов. Состояние профессионального образования нельзя анализировать вне субъектно-деятельностного контекста, поскольку такой подход позволяет достичь необходимой дифференциации социальных запросов и обнаружить критерии, которые позволяют говорить о тенденциях развития института образования. Опираясь на теоретико-социологическое знание, автор исследует структуру «новых ценностей», часто конъюнктурных и сомнительных, которые возникают в системе образования, и показывает актуальные противоречия как следствие отсутствия целостного «ценностно-смыслового образа» высшей школы.

Aleksandrov Denys. The Structure of socio-cultural orientations of educational space subjects under the act of transformation of education institute

The article deals with the interdependence between transformation of functions of education as a social institute and the dynamics of socio-cultural orientations educational space subjects, the mechanisms of forming of valued priorities are concretized. The condition of education institute cannot be analyzed outside of subjective context, since such an approach allows to achieve the necessary differentiation of social needs and find out the criteria to provide the development tendencies of education institute. Based on the theoretical-social knowledge, the author of the article researches the structure of «new values», sometimes opportunistic and doubtful, which arises in the system of education, and shows actual contradictions as a result of the absence of holistic «valued-notional image» of high school.

Ключові слова:

інститут освіти, соціокультурні обмеження, ціннісні орієнтації, суб'єктність освіти, світоглядний потенціал

інститут образования, ценностные ориентации, социокультурные ограничения, субъектность образования, мировоззренческий потенциал

institute of education, valued priorities, socio-cultural limitations, subjectivity of education, potential of world outlook.

Нааявні ціннісний нігілізм, цинізм, метання від одних цінностей до інших, екзистенційний вакуум і багато інших симптомів соціальної патології, що постала на ґрунті зламу ціннісної основи, смислового голоду й світоглядного звиху.

Д. А. Леонтьєв

У сучасній Україні соціальні інститути як інструменти задоволення суспільних потреб змушені пристосовуватися до трансформаційних процесів, адаптувати свої функції та завдання до якісно нових вимог. Значних перетворень зазнав і інститут освіти, що орієнтується у своїй діяльності на реалізацію таких соціальних потреб, як потреба економічної сфери в поповненні професійними кадрами, потреба населення у здобутті освіти відповідно до рівня запитів суспільства, потреба держави в політичній соціалізації населення й потреби самого інституту освіти. Специфіка ситуації, що склалася, полягає в тому, що зміни в інституті освіти відбуваються під впливом умов української дійсності та на фоні загальносвітового процесу виходу з освітянської кризи. Щоб продовжувати виконання своїх функцій, інститутові освіти необхідно змінити зразки діяльності, ефективність якої полягатиме в поступовій модернізації

ції відповідно до змін вимог соціуму, окремих соціальних груп. У цьому контексті на наукову увагу заслуговує з'ясування соціально-культурних орієнтацій суб'єктів освітнього простору, специфіка їх уподобань та інтересів.

Серед зазначених вимог можна виділити два типи: ендогенні, пов'язані з розподілом функціонального навантаження між структурними компонентами інституту освіти (підсистемами та елементами підсистем), та екзогенні, що висувуються іншими соціальними суб'єктами, суспільством загалом. При цьому максимальні соціальні вимоги стосуються діяльності підсистеми вищої освіти, що виражається через якісні та кількісні трансформаційні процеси. Слід також зазначити, що динамічні зміни в системі вищої освіти в сучасному українському суспільстві відбуваються і стихійно (зміна попиту та пропозиції, потреби у фахівцях певного профілю, професійних орієнтаціях), і цілеспрямовано (шляхом упровадження в практику концепції безперервної професійної освіти).

Незважаючи на те, що за останні роки відбуваються активні модернізаційні процеси, українське суспільство розвивається в напрямі деінтеле-

ктуалізації. Про це свідчать приклади відчуження суб'єктів освітнього простору один від одного, від самого процесу освіти, приклади збільшення розриву між освітою і наукою. Кризові явища зазвичай пов'язані з тим, що будь-який інститут дуже повільно пристосовується до нових соціальних реалій. Освіта як система відносин вступає у взаємодію з соціальним середовищем, яке представлено, з одного боку, різними явищами культури, а з іншого – людиною з властивою їй системою настанов, мотивів, інтересів, очікувань. Розглядаючи трансляції різних форм соціального досвіду, необхідно співвідносити вимоги, що висуваються суспільством до змісту, спрямованості та структуризації освітнього процесу й розвитку особистості, з потребами й орієнтаціями самої особистості та аналізувати функції системи освіти в контексті цих двох вимірювань.

Останнім часом багато наукових праць присвячено входженню української освіти до європейської системи й тим змінам, що детерміновані цим процесом. Незважаючи на чималу кількість праць, у яких осмислюється ця проблематика, недостатньо розробленими залишаються питання соціально-культурних орієнтацій за умов структурних змін соціальних інститутів. Для виявлення взаємозв'язку системи освіти з навколишнім середовищем та різними соціальними структурами був використаний інституційний підхід, який дав змогу виявити об'єктивний вплив на інтереси та орієнтації суб'єктів освітнього процесу. Звернення до суб'єктно-діяльнісного підходу уможливає розгляд ціннісних орієнтацій в освітньому середовищі через взаємодію суб'єкта з соціокультурною системою за допомогою визначення ієрархії цілей і способів їх досягнення.

У науковій літературі наявні різні підходи до вивчення процесів соціокультурної орієнтації. Психологічний підхід охоплює теорію самоактуалізації, Я-концепцію, теорію засвоєння ролей тощо і дає змогу проаналізувати динаміку зміни поведінкових характеристик (Ч. Кулі, Ж. Піаже, Е. Еріксон, А. Маслоу, Р. Гоулд та ін.). Соціологічний погляд на проблему соціокультурних орієнтацій передбачає пояснення впливу надіндивідуальних регуляторів, статусних настанов, соціальних вимог тощо (Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Г. Тард, Ф. Гіддінгс, Д. Клаузен та ін.). Педагогічний підхід акцентує специфіку входження суб'єкта в освітнє середовище (В. Андрущенко, М. Поташник, Л. Рибалко, А. Мудрик та ін.).

Проблемам визначення теоретичної та емпіричної бази ціннісних орієнтацій у зарубіжній соціології присвячені праці М. Вебера, Р. Лассвелла, Ф. Знанецького, Т. Парсонса, Г. Олпорта, Р. Інглхарта, У. Томаса та ін. Серед радянських дослідників проблематику ціннісних орієнтацій розробляли І. Попова, А. Здравомис-

лова, В. Гречаний, В. Власова, В. Тугаринов, В. Василенко, Г. Кіюску, М. Гулакова, С. Фролов, О. Дробницький, З. Дротиков, В. Лук'янов, В. Сергєєв, В. Колмаков, М. Білоножко та ін. Проблема професійних ціннісних орієнтацій є здебільшого об'єктом емпіричних соціологічних досліджень, результати яких представлені у працях А. Шмельова, Л. Бойко, В. Шаповалова, А. Гендіна, І. Вінтіна, В. Матусевича, В. Оссовського, К. Баздирева, Д. Константіновського.

Виконання освітянських завдань неможливе, якщо при використанні в освітньому процесі нових педагогічних технологій не враховуватимуться інтереси й соціокультурні орієнтації залучених до нього суб'єктів. Визначення структури вподобань і пріоритетів суб'єктів освітнього простору, вивчення професійно-мотиваційної сфери, висвітлення динаміки суб'єктивного прояву цінностей у системі безперервної професійної освіти є основними завданнями дослідження.

Як зазначають С. Оксамитна та С. Стукало, незважаючи на «освітню експансію» доби незалежності, коли значно збільшилися можливості для навчання у ВНЗ й Україна у недалекій історичній перспективі може отримати всі шанси увійти до переліку високоосвічених країн, відкритими залишаються питання вирівнювання освітніх можливостей, задоволення освітніх прагнень відповідно до певного культурного рівня [6, с. 456]. Насправді сучасна система освітянських відносин відтворюється в умовах так званої «аксіологічної депресії», імітації «інноваційного новаторства», переосмислення ціннісних настанов діяльності. Загальний злам життєвих цінностей призвів до деформації самосвідомості людини й до зміни орієнтирів і ціннісних орієнтацій у професійній діяльності.

Моніторинговий центр «Українське суспільство» (ІС НАНУ) впродовж двадцяти років аналізує динаміку соціальних уподобань, орієнтацій і очікувань, серед яких чільне місце належить питанням освіти. Розглядаючи динаміку ціннісних пріоритетів українців, А. Ручка подає аналіз кількісних змін базових цінностей (відповідно до концепції цінностей М. Рокича [10]). Респондентам 7-ми загальнонаціональних соціологічних опитувань пропонувалося визначити для себе за 5-бальною шкалою на основі переліку з 20 цінностей ті, яким вони надають перевагу. Ціннісні пріоритети, індекси яких знаходяться в інтервалі 4.5–5, належать до «домінантних цінностей», у інтервалі 4–4.49 становлять «субдомінантні цінності», а індекси, що знаходяться в інтервалі 3.5–3.99, позначають «цінності середньої важливості» (табл. 1).

Як переконуємося, підвищення освітнього рівня, розширення культурної компетенції та національно-культурне відродження належать до цін-

ностей середньої важливості, що останніми роками виявляють тенденцію до послаблення суб'єктивної значущості. Натомість пріоритет надається вітальним цінностям (міцне здоров'я, матеріальний добробут), що гарантують «екзистенційну безпеку, індивідуальне виживання в часи соціальних перетворень» [6, с. 214]. Пояснити такий розподіл показників можна з позиції ідейного доробку «теорії раціонального вибору» Дж. Коулмена. Реанімуючи ідею К. А. Гельвеція

про виняткову значущість ціннісних орієнтацій у суспільному житті, Дж. Коулмен («Підстави соціальної теорії», 1990) пропонує шукати причини змін у приватних цінностях та інтересах суб'єктів у їх утилітаристському значенні. Проте розуміння раціональності ціннісних орієнтацій не зводиться до суто матеріальної спрямованості, оскільки розглядається як вмотивоване бажання суб'єкта контролювати життєво необхідні ресурси, що забезпечують задоволення його потреб [9, р. 191].

Таблиця 1.

Зміна ціннісних пріоритетів населення України за період 1991-2009 рр.

Цінності	1991	1994	1997	2000	2003	2006	2009
Підвищення освітнього рівня (інтелектуальний розвиток)	3.66	3.31	3.47	3.53	4.13	3.88	3.69
Розширення культурного кругозору, долучення до культурних цінностей	3.55	3.48	3.66	3.61	3.85	3.73	3.57
Національно-культурне відродження	3.85	3.70	3.84	3.80	3.94	3.82	3.57
Міцне здоров'я	4.83	4.92	4.94	4.96	4.90	4.81	4.85
Матеріальний добробут	4.76	4.80	4.85	4.90	4.69	4.65	4.66

Ідея раціонального контролю ресурсів поширена й у просторі освіти, адже поведінку освітян розуміють як необхідність взаємодії щодо контролю та перерозподілу інтелектуальних, соціокультурних ресурсів, а інститут освіти загалом виступає нічим іншим, як сукупністю соціальних дій, що регулюють ці процеси. Незважаючи на визнання провідної ролі інтересів суб'єкта освітнього простору, в сучасних соціально-економічних умовах інтеграційні та модернізаційні процеси задають його учасникам новий тип раціональності, який змушує діяти відповідно до визначеного шляху. У загальному сенсі соціокультурні орієнтації зумовлені необхідністю «вчасно розуміти» освітянську ситуацію як систему спрямувань, складниками якої є ресурси, норми й особистий досвід. Вони визначаються освітянами як динамічна оцінка необхідних для розвитку ресурсів, раціонального сприйняття соціальної ситуації, можливих альтернатив вибору та їх вірогідних наслідків і перспектив.

Погоджуючись із раціоналістичним підходом Дж. Коулмена, Р. Патнем робить акцент на тому, як ціннісні настанови в сучасних умовах об'єднують насущне, бажане й належне в реальності «повсякденного життя». Ціннісні орієнтації розглядаються як спрямованість свідомості суб'єкта на те, що він уже робив, робить і збирається робити [4, с. 254]. За умов переходу до системи безперервної професійної освіти суб'єкти освітнього поля все частіше набувають ознак заперечення верховенства ціннісних полів макрорівня. Посилюється не соціалізація індивіда («вписування» себе в сукупність соціальних зв'язків), а інтеріоризація («вписування» всього соціального досвіду «в себе», нанесення на себе «знаків і символів соціального», які можна регулярно оновлювати). Як наслідок, освітянські відносини все бі-

льше втрачають єдність і цілісність, проявляються як сукупність фрагментів і суб'єктів, між якими важко встановити стійкі зв'язки.

Зміщення акценту із зацікавленого суб'єкта, навколо якого будувалося пізнання, культура й суспільне життя, на відтворення освіти як індивідуалізованого, фрагментарного, позбавленого сталих ціннісних настанов явища зумовлюється гнучкістю, швидкоплинністю буття, недовірою до ідеалів і цінностей як таких. Однобічне захоплення орієнтацією на персональні інтереси, відмова від соціалізації як застарілого концепту й заміна її самореалізацією, настановою на гедонізм і задоволення прагматичних потреб без відтворення культурного досвіду неминуче призводить до зниження загальної якості освіти, а отже, і до зниження можливості адаптації в суспільстві.

Ще в середині ХХ ст. Р. Мертон («Соціальна структура та аномія», 1966) виявив декілька типів орієнтацій цілей поведінки і засобів їх досягнення з погляду відповідності (або невідповідності) суспільним нормам. Перевага конформізму полягає в тому, що загальна скерованість поведінки на цінності, що впроваджуються, сприяє спадкоємності й новому впорядкуванню соціального інституту. У цьому випадку процес реформування освіти розуміють як необхідність підвищення якості трудових відносин, забезпечення правового захисту, зменшення ризиків, уніфікації та оптимізації в інтересах усіх суб'єктів освітнього простору. Цей поширений тип орієнтації зумовлений і здебільшого визначається адміністративним тиском на індивідів ззовні й часто наявний тоді, коли конкретний суб'єкт опиняється на стадії прийняття цінностей. Р. Мертон зазначав, що в умовах культурного акцентування грошового успіху, коли «доступ до загальноновизнаних і законних засобів, що забезпечують цей успіх, є недостатнім»,

природним стає «інноваційна» орієнтація як пошук механізмів нелегальної поведінки [3, с. 107]. Освіта є сферою професійної діяльності, отже, вона повинна матеріально забезпечувати гідне існування, професійну та особистісну самореалізацію. В умовах подорожчання життя, зниження життєвих шансів і акцентуації грошового успіху орієнтація на пошук матеріально виправданих моделей поведінки стає доволі поширеною.

Іншою соціокультурною орієнтацією стає освітній «ритуалізм», характерною ознакою якого є визнання законних засобів задоволення потреб і відчуження від неможливості реалізації нових культурних цілей. Ця скерованість будується на прихильності до рутинного розпорядку, що обіцяє безпеку й відповідність інституційним нормам, які забезпечують статус-кво в умовах високої конкуренції, і зменшує занепокоєння за свій соціально-професійний статус. Однією з причин ритуалістської орієнтації є усвідомлення відірваності освіти від соціально-економічного запиту, зниження її прикладного складника, а отже, фактичного функціонування як самоцілі. Якщо інноваційна орієнтація виникає здебільшого серед молодих працівників як «реакція на фрустраційну невідповідність малих можливостей і панівного акцентування великих культурних цілей» [3, с. 111], то «ритуалізм» наявний переважно серед досвідчених працівників, що вже виробили стійку дисциплінованість.

Якщо конформізм виявляється доволі звичною орієнтацією, то «ретритизм» як відкидання законних культурних цілей і встановлених інституційних засобів є нечастою адаптаційною стратегією серед освітян. Під цю категорію підпадає активність, що скерована на свій внутрішній світ. Як зазначав американський дослідник, з погляду соціально-структурних витоків така орієнтація спостерігається, коли цілі та інституційні способи їх досягнення повністю засвоєні, високо цінуються індивідом, але доступні засоби не ведуть до бажаного успіху [1, с. 197]. Ця суперечність розв'язується здебільшого шляхом усунення і цілей, і засобів, а коли абсентеїстська спрямованість уже вироблена, цінність успіху професійної чи навчальної діяльності нівелюється. На відміну від ритуалістської стратегії, носії якої традиційно й механічно відтворюють освітянські практики, ретритизм призводить до ігнорування встановленого порядку, а також внутрішнього, індивідуального та ізольованого пошуку освітянських ідеалів.

Певний евристичний потенціал у поясненні специфіки сучасного інституту освіти та соціокультурних орієнтацій його представників має «теорія поля» П. Бурдьє («An Invitation to Reflexive Sociology», 1992). Дослідник використовував принцип подвійної структуризації, розуміючи під орієнтацією, з одного боку, обставину, що чинить

зовнішній вплив на індивідів, а з іншого, – виборчу спрямованість людей, їх схильність до тих чи інших дій. Поєднавши структуралізм і феноменологію, учений пов'язав ціннісні орієнтації з поняттями «поле», «капітал», «габітус».

Спираючись на ідеї структуралістського конструктивізму, можна твердити, що освітянське середовище (поле) має свою власну орієнтацію (інтерес) як атрибутивну систему зв'язків, навіть якщо вони відкрито не спостерігаються, або цілеспрямовано приховані. У полі освіти орієнтації суб'єктів історично виявляються через «габітус» як систему міцних набутих схильностей, очікувань, схем сприйняття, думок і вподобань. При цьому схильність освітян до тієї чи іншої діяльності значною мірою залежить від засобів, які вони мають у своєму розпорядженні та яких вони прагнуть («капітали»). Згідно з теорією поля, чотири групи капіталів задають якісну специфіку ціннісних орієнтацій суб'єкта освітнього простору: «матеріальний капітал», «культурний капітал», «соціальний капітал», «символічний капітал».

Насамперед суб'єкти освітнього простору мають суто економічну орієнтацію у вигляді заробітної плати, що ґрунтується на принципі «егоїстичного розрахунку» й пошуку матеріальної винагороди у грошовій формі (матеріальний капітал). Орієнтація освітян на нематеріальні блага пов'язана з накопиченням соціально схвалюваних благ (культурний капітал); прагненням до ширшого репертуару можливостей, соціальних гарантій і доступу до соціальних благ (соціальний капітал). І, нарешті, орієнтація, заснована на необхідності підтримки «символічного» порядку й відтворення його механізмів, становить символічну орієнтацію (символічний капітал). Освітняни, які володіють «символічним капіталом», отримують можливість реалізації власного уявлення про легітимну структуру освіти, механізмів її конструювання відповідно до своїх уподобань.

Аналізуючи соціокультурні орієнтації суб'єктів освітнього простору, варто звернути увагу на механізм «перетворення «егоїстичних», приватних інтересів (ці поняття визначаються лише при співвідношенні соціальної одиниці з більшою єдністю вищого рівня) на «інтереси незацікавлені» – колективні, такі, що публічно визнаються, законні» [8, р. 216]. Це стає можливим завдяки процедурі «офіціалізації». А оскільки інтерес освітянського поля, в якому реалізує свою діяльність суб'єкт, тісно пов'язаний зі змістом його власних інтересів і ціннісних орієнтацій, то визнання суб'єктом «правильних практик» освітянського поля забезпечує йому визнання з боку інших суб'єктів поля, надає престижності та сприяє розширенню капіталів різного ґатунку.

Ще однією методологічною перевагою концепції П. Бурдьє є аналіз «незацікавленості»

суб'єкта. Науковець зазначає, що діяльність суб'єкта в соціальному полі, його участь у «соціальної гри» робить його байдужим до всього, що відбувається за межами цього поля й відповідної гри [2, с. 103]. У цьому контексті доволі переконливими є статистичні показники останніх соціологічних опитувань ІС НАНУ. Зокрема, на запитання: «Чи маєте Ви можливість дати дітям повноцінну освіту?», – відповіді засвідчили стабільне зростання кількості респондентів – із 8,4% (2002 р.) до 15,3% (2010 р.), яких не цікавить ця проблема. На тлі загальної тенденції (за період із 1994 р. до 2010 р.) були виявлені такі характерні показники, як зниження інтересу до сучасних економічних знань (на 1,7%), до відвідування бібліотек (на 3,5%), до читання художньої літератури (на 16,6%) [7, с. 75-80]. Стає зрозумілим, що з кожним днем деформується прагнення «інвестувати» свої сили в освітянське поле. Зосередження уваги більшості населення на вітальних цінностях передбачає певну індивідуальну індивідуальну орієнтацію припускає байдужість до грошей, а орієнтація митця зрозуміла лише в межах віддзеркалення дійсності.

Отже, кожна історично конкретна суспільна форма характеризується специфічним набором та ієрархією соціокультурних настанов і орієнтацій, система яких розглядається як найвищий рівень соціальної регуляції. Підкреслюючи історичність соціокультурних орієнтирів, З. Равкін пише: «Вони завжди належать конкретній епосі, але мають здатність на новому витку історичного руху знаходити новий сенс, вступати в контакт з цінностями наступного періоду» [5, с. 87-88]. Визначальною рисою соціокультурних процесів, що відбуваються в українському суспільстві, є переоцінка цінностей. Те, що зовсім недавно сприймалось як

непорушні догми, сьогодні або повністю відкидається, або змушує сумніватися.

Якісних змін зазнає сам інститут освіти, який має відповідати ряду соціокультурних пріоритетів, обмежень, світоглядно-ціннісних запитів. У структурі соціально-культурних орієнтацій суб'єктів освітнього простору можна виділити два взаємопов'язані процеси: з одного боку, відбувається інтеріоризація соціальних норм, властивих професійному освітньому середовищу, а з іншого – самоідентифікація, що супроводжується усвідомленням власної ролі у взаємодії з освітянським середовищем. У ситуації соціокультурної кризи ціннісні орієнтації суб'єктів освітнього простору мають переважно індивідуально-особистісну спрямованість, пов'язані з підвищенням ролі матеріального чинника. Звідси найбільш значущими заявлені такі цінності як матеріальний добробут, кар'єрне зростання, здоров'я тощо. Цінності соціального характеру, громадянські, патріотичні, добробут інших і суспільства загалом сприймаються як другорядні.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у площині усунення протиріч між потребами суб'єктів у соціокультурному полі, що постійно оновлюється, і консервативністю освітніх інститутів, між декларованими цілями освіти та реальними результатами. Певний науковий інтерес становить дослідження соціальних індикаторів інституціалізації безперервної професійної освіти, зокрема процес раціоналізації об'єктивної потреби у професійній спеціалізації, процес мобілізації засобів реалізації освітніх соціальних програм, процес формування в освітній практиці інституційної субкультури як феномена. Перспективними, на нашу думку, можуть стати порівняльні дослідження сучасних інституційних моделей безперервної професійної освіти, що реалізується в різних національних системах.

Список використаних джерел

1. Александров Д. В. Стратегії адаптації суб'єктів освітнього простору в умовах реформування вищої школи / Александров Д. В. // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць. / гол. ред. Лях В. В. — 2012. — Вип. 6 (114). — С. 191—201.
2. Бурдьє П. Практический смысл / Пьер Бурдьє ; общ. ред., пер. и послесл. Н. А. Шматко ; Ин-т экспериментальной социологии. — СПб. : Алетейя, 2001. — 562 с.
3. Мертон Р. Социальная структура и anomie / Роберт Мертон // Социс. — 1992. — № 3. — С. 104—114.
4. Патнэм Р. Чтобы демократия сработала : гражданские традиции в современной Италии / Роберт Патнэм ; пер. с англ. А. Захарова. — М. : Ad Marginem, 1996. — 287 с.
5. Равкин З. И. Конструктивно-генетический подход к исследованию ценностей образования – одно из направлений развития современной отечественной

References

1. Alexandrov, D.V. (2012). Strategies of adaptation of the subject's educational environment in the reform of higher education. *Multiversum. Philosophy anthology: collection of papers*, 6(114), 191-201. [in Ukrainian]
2. Bourdieu, P. (2001). *Practical sense*. (N. Shmatko, Trans.). St. Petersburg: Aletheia. [in Russian]
3. Merton, R. (1992). Social structure and anomie. *Sotsis*, 3, 104-114. [in Russian]
4. Patnam, R. (1996). *Making Democracy Work: civic traditions in modern Italy*. (A. Zakharov, Trans.). Moscow: Ad Marginem. [in Russian]
5. Ravkin, Z. I. (1995). *Structural and genetic approach to the study of the values of education – one of the directions of development of modern domestic theory of pedagogy*. In: Education: ideals and values (historical and pedagogical aspect). Moscow: ITPiO RAT. [in Russian]
6. Vorona, V., Shulga, M. (2011). *Ukrainian society*.

- теории педагогики / З. И. Равкин // Образование : идеалы и ценности (историко-педагогический аспект). — М. : ИПиО РАТ, 1995. — 361 с.
6. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2-х т. — Т. 1. Аналітичні матеріали / за ред. д. е. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. — К. : Інститут соціології НАН України, 2011. — 576 с.
 7. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг : у 2-х т. — Т. 2. Таблиці і графіки / за ред. д. філос. н. Е. І. Головахи, д. соц. н. М. Шульги. — К. : Інститут соціології НАН України, 2011. — 480 с.
 8. Bourdieu P. Is a Disinterested Act Possible? // Bourdieu P. Practical Reason : on the Theory of Action. — Stanford : Stanford University Press, 1998. — 153 p.
 9. Coleman J. S. Foundations of Social Theory / James S. Coleman. — Cambridge, MA : Harvard University Press, 1990. — 302 p.
 10. Rokeach M. The role of values in public opinion research / M. Rokeach // The Public Opinion Quarterly, Vol. 32. — № 4 (Winter, 1968-1969). — PP. 547—559.
- Twenty years of independence. Social monitoring. Part 1. Analytical data.* Kyiv: Institute of Sociology of NAS of Ukraine. [in Ukrainian]
 7. Vorona, V., Shulga, M. (2011). *Ukrainian society. Twenty years of independence. Social monitoring. Part 2. Tables and graphs.* Kyiv: Institute of Sociology of NAS of Ukraine. [in Ukrainian]
 8. Bourdieu, P. (1998). *Is a Disinterested Act Possible?* In: Practical Reason: on the Theory of Action. Stanford: Stanford University Press.
 9. Coleman, J. S. (1990). *Foundations of Social Theory.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
 10. Rokeach, M. (1969). The role of values in public opinion research. *The Public Opinion Quarterly*, 32(4), 547-559.

Відомості про автора:

Александров Денис Валентинович

daleksandrov2004@mail.ru

Мелітопольський державний педагогічний
університет імені Богдана Хмельницького,

вул. Леніна, 20, м. Мелітополь,

72312, Україна

doi: 10.7905/vers.v0i2.573

Надійшла до редакції: 15.03.2013 р.

Прийнята до друку: 16.04.2013 р.